

RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING, SUN'IY JAMIYAT RIVOJLANISHIGA IJOBIY
VA SALBIY TA'SIRI TAHLILI

Akbarova Mushtariybonu

Farg'ona davlat universiteti

“Moliya va moliyaviy texnologiyalar” yo'nalishi 2-bosqich talabasi

Djalalova Gulasal Xayetovna

FarDU, Iqtisodiyot kafedrası o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20527323>**Abstract:**

This article provides an in-depth analysis of the multifaceted impacts of digital technologies on the development of artificial society. It systematically examines the positive contributions, including enhanced global connectivity, accelerated economic growth, and the emergence of novel forms of social interaction and community building. Concurrently, the study addresses the significant negative implications, such as concerns regarding data privacy, the widening digital divide, the proliferation of misinformation, and the potential for algorithmic biases to reshape societal structures. The research underscores the critical importance of developing balanced strategies to maximize technological benefits while effectively mitigating associated risks. Ultimately, this paper aims to offer valuable insights for fostering a resilient, inclusive, and ethically sustainable artificial society amidst rapid digital transformation.

Keywords:

Digital Technologies, Artificial Society, Social Development, Information Security, Algorithmic Bias, Virtual Communities, Digital Transformation, Ethical Implications

Annotatsiya: Ushbu maqola raqamli texnologiyalarning sun'iy jamiyat rivojlanishiga ko'p qirrali ta'sirini chuqur tahlil qiladi. Unda global aloqani yaxshilash, iqtisodiy o'sishni tezlashtirish va ijtimoiy o'zaro ta'sirning yangi shakllarini yaratish kabi ijobiy hissalarini tizimli ravishda ko'rib chiqiladi. Shu bilan birga, tadqiqot ma'lumotlar maxfiyligi, raqamli tafovutning kengayishi, dezinformatsiyaning tarqalishi va algoritmik xatoliklarning ijtimoiy normalarni shakllantirishdagi potentsial ta'siri kabi salbiy oqibatlariga ham e'tibor qaratadi. Maqola texnologik afzalliklarni maksimal darajada oshirish va bog'liq xavflarni samarali kamaytirish uchun muvozanatli strategiyalarni ishlab chiqishning muhimligini ta'kidlaydi. Yakunida, ushbu ish tezkor raqamli transformatsiya sharoitida barqaror, inklyuziv va axloqiy jihatdan mustahkam sun'iy jamiyatni shakllantirish bo'yicha qimmatli tushunchalarni taqdim etishni maqsad qilgan.

Kalit so'zlar: Raqamli Texnologiyalar, Sun'iy Jamiyat, Ijtimoiy Rivojlanish, Axborot Xavfsizligi, Algoritmik Adolat, Virtual Hamjamiyatlar, Raqamli O'zgarish, Axloqiy Muammolar

Аннотация: Данная статья представляет собой углубленный анализ многогранного влияния цифровых технологий на развитие искусственного общества. В ней систематически исследуются как положительные аспекты, включая улучшение глобальной связи, ускоренный экономический рост и появление новых форм социального взаимодействия и построения

сообществ. Одновременно рассматриваются значительные негативные последствия, такие как проблемы конфиденциальности данных, углубление цифрового разрыва, распространение дезинформации и потенциальное влияние алгоритмических предубеждений на формирование социальных структур. Исследование подчеркивает критическую важность разработки сбалансированных стратегий для максимизации преимуществ технологий при эффективном снижении сопутствующих рисков. В конечном итоге, работа направлена на предоставление ценных рекомендаций для формирования устойчивого, инклюзивного и этически обоснованного искусственного общества в условиях быстрой цифровой трансформации.

Ключевые слова: Цифровые Технологии, Искусственное Общество, Социальное Развитие, Информационная Безопасность, Алгоритмическая Предвзятость, Виртуальные Сообщества, Цифровая Трансформация, Этические Последствия

Kirish

Bugungi kunda raqamli texnologiyalar insoniyat hayotining ajralmas qismiga aylanib, jamiyat, ta'lim va madaniyatga chuqur ta'sir ko'rsatmoqda [3]. An'anaviy ma'noda jamiyat insoniy birlashuvning o'ziga xos shakli, moddiy va ma'naviy, obyektiv va subyektiv, tabiiy va ijtimoiy elementlarni o'zida mujassam etgan murakkab ijtimoiy tizim sifatida qaraladi [1]. U inson faoliyati va ijtimoiy munosabatlarning tarixan shakllangan majmuasi bo'lib, iqtisodiy, ijtimoiy, siyosiy hamda madaniy-ma'naviy sohalarni qamrab oladi [2]. Raqamli platformalar, ijtimoiy tarmoqlar, onlayn ta'lim va virtual reallik texnologiyalarining keng tarqalishi jamiyatning an'anaviy tuzilmalarini sezilarli darajada o'zgartirib yubormoqda [3].

Ushbu shiddatli o'zgarishlar fonida "sun'iy jamiyat" tushunchasi tobora dolzarb tus olmoqda. "Sun'iy jamiyat" deganda, raqamli texnologiyalar vositasida shakllangan, insoniy o'zaro munosabatlar, ijtimoiy tuzilmalar va madaniy qadriyatlar sezilarli darajada virtual va algoritmik tizimlar orqali boshqariladigan yoki ta'sirlanadigan yangi turdagi ijtimoiy muhit tushuniladi. Bu jamiyatda axborot oqimining tezligi, global aloqalar va avtomatlashtirilgan jarayonlar markaziy o'rin egallaydi. Yoshlar ongi va tafakkuriga ta'sir etuvchi raqamli muhit, bir tomondan, bilim olish imkoniyatlarini kengaytirsa, ikkinchi tomondan, diqqatni jamlash qobiliyatining pasayishi va "parchalanuvchi tafakkur" kabi muammolarni keltirib chiqaradi [4].

Mazkur maqola raqamli texnologiyalarning "sun'iy jamiyat" rivojlanishiga ko'rsatayotgan ijobiy va salbiy ta'sirlarini chuqur tahlil qilishni maqsad qilgan. Raqamli texnologiyalar madaniy ifodalarni global miqyosda tarqatish, saqlash va rivojlantirishda muhim rol o'ynasa-da [3], ular shaxsiy hayotga, ijtimoiy ko'nikmalarga va psixologik holatga salbiy oqibatlarni ham olib kelishi mumkin [4]. Jumladan, ijtimoiy tarmoqlarga qaramlik, yolg'izlik hissi va o'z-o'ziga ishonchning pasayishi kabi holatlar kuzatilishi mumkin [4]. Shu bois, ushbu tadqiqot raqamli transformatsiyaning murakkab jihatlarini har tomonlama o'rganib, "sun'iy jamiyat"ning kelajakdagi yo'nalishlari bo'yicha tanqidiy sintezni taqdim etadi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Raqamli texnologiyalarning jamiyatga ta'siri masalasi zamonaviy ijtimoiy fanlar, falsafa va texnologiya tadqiqotlarining markaziy mavzularidan biriga aylangan. An'anaviy ma'noda jamiyat insoniy birlashuvning murakkab tizimi, moddiy va ma'naviy, obyektiv va subyektiv, tabiiy va ijtimoiy elementlarni o'zida mujassam etgan yagona organizm sifatida tushuniladi [1]. U iqtisodiy, ijtimoiy, siyosiy hamda madaniy-ma'naviy sohalarni qamrab oluvchi, inson faoliyati va ijtimoiy munosabatlarning tarixan shakllangan majmuasi sifatida ta'riflanadi [2]. Biroq, so'nggi yillarda raqamli texnologiyalarning shiddatli rivojlanishi bu an'anaviy tushunchalarni qayta ko'rib chiqish zaruratini keltirib chiqardi. Zamonaviy tadqiqotlar, jumladan, [3] manbasida ta'kidlanganidek, raqamli texnologiyalar bugungi kunda jamiyat, ta'lim va madaniyatga chuqur ta'sir

ko'rsatib, insoniyat hayotining ajralmas qismiga aylangan. Bu o'zgarishlar natijasida "sun'iy jamiyat" konsepsiyasi paydo bo'ldi, u raqamli platformalar, ijtimoiy tarmoqlar va virtual reallik orqali shakllangan, insoniy o'zaro munosabatlar va ijtimoiy tuzilmalar sezilarli darajada virtual va algoritmik tizimlar orqali boshqariladigan yangi ijtimoiy muhitni anglatadi.

Adabiyotlar tahlili raqamli texnologiyalarning "sun'iy jamiyat" rivojlanishiga ko'rsatayotgan ijobiy ta'sirlarini bir necha jihatdan yoritadi. Birinchidan, ular global aloqalarni misli ko'rilmagan darajada kengaytirib, axborot almashinuvini tezlashtirmoqda. [3] tadqiqotida raqamli texnologiyalarning madaniy ifodalarni global miqyosda tarqatish, samarali saqlash va uzluksiz rivojlantirishdagi hal qiluvchi va ko'p qirrali roli alohida qayd etilgan. Bu, o'z navbatida, madaniyatlararo muloqotni kuchaytirib, turli xalqlar va guruhlar o'rtasida o'zaro tushunish va tolerantlikni oshirishga xizmat qiladi. Ikkinchidan, ta'lim sohasida raqamli platformalar va onlayn resurslar bilim olish imkoniyatlarini sezilarli darajada kengaytirib, chekka hududlardagi yoki an'anaviy ta'limga kirish imkoniyati cheklangan shaxslar uchun ham sifatli ma'lumotlarga erishishni ta'minlamoqda [4]. Bu holat, "sun'iy jamiyat"da bilim va ko'nikmalarning demokratlashuviga xizmat qiladi. Uchinchidan, raqamli muhit yoshlarning ijodiy salohiyatini rivojlantirish uchun yangi imkoniyatlar yaratadi, masalan, grafik dizayn, kontent yaratish va dasturlash kabi sohalarda o'zini namoyon etishga sharoit yaratadi [4]. Bu esa "sun'iy jamiyat"ning innovatsion va ijodiy salohiyatini oshirishga xizmat qiladi.

Shu bilan birga, adabiyotlarda raqamli texnologiyalarning "sun'iy jamiyat"ga salbiy ta'sirlari ham chuqur tahlil qilingan. [4] manbasida M.E.Berdikulova va D.E.Mamatkulova tomonidan o'tkazilgan tadqiqotda yoshlar ongi va tafakkuriga ta'sir etuvchi raqamli muhitning bir qator salbiy oqibatlarini ko'rsatilgan. Xususan, axborot oqimining haddan tashqari ko'pligi diqqatni jamlash qobiliyatining pasayishiga va "parchalanuvchi tafakkur" deb ataluvchi holatga olib kelishi mumkin, bunda ma'lumotlar yuzaki qayta ishlanadi va chuqur tahlil qilinmaydi. Bu esa "sun'iy jamiyat" a'zolarining tanqidiy fikrlash qobiliyatiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Ijtimoiy tarmoqlarga qaramlik ham jiddiy muammo sifatida qayd etilgan bo'lib, u real hayotdagi muloqotlarni almashtirishi, yolg'izlik hissinini kuchaytirishi, depressiya va o'z-o'ziga ishonchning pasayishiga olib kelishi mumkin [4]. Psixologik nuqtai nazardan, virtual platformalardagi doimiy taqqoslash shaxsiy qadriyat hissinini pasaytirishi, onlayn muloqotga haddan tashqari bog'lanish esa real dunyodagi muhim ijtimoiy ko'nikmalarning rivojlanishiga to'sqinlik qilishi mumkin [4]. Bu muammolar "sun'iy jamiyat"ning ijtimoiy birlashuviga, a'zolarining ruhiy salomatligiga va umumiy farovonligiga tahdid soladi.

Xulosa qilib aytganda, mavzuga oid adabiyotlar raqamli texnologiyalarning "sun'iy jamiyat"ni shakllantirishdagi ikki tomonlama rolini yaqqol ko'rsatadi. Bir tomondan, ular global aloqalarni, bilim olish imkoniyatlarini va madaniy almashinuvni kengaytirib, jamiyatning rivojlanishi uchun yangi ufqlarni ochadi. Ikkinchi tomondan, ular diqqatni jamlash qobiliyatining pasayishi, ijtimoiy tarmoqlarga qaramlik, psixologik muammolar va real ijtimoiy ko'nikmalarning zaiflashishi kabi jiddiy xavflarni keltirib chiqaradi. Shuning uchun, "sun'iy jamiyat"ning barqaror va mas'uliyatli rivojlanishini ta'minlash uchun raqamli madaniyatni shakllantirish va raqamli savodxonlikni oshirish muhim ahamiyat kasb etadi [4]. Ushbu tadqiqot adabiyotlarda ko'tarilgan bu murakkab masalalarni chuqurroq o'rganishga va "sun'iy jamiyat"ning kelajakdagi yo'nalishlari bo'yicha tanqidiy sintezni taqdim etishga intiladi.

Tadqiqot metodologiyasi. Ushbu maqolaning asosiy maqsadi raqamli texnologiyalarning "sun'iy jamiyat" rivojlanishiga ko'rsatayotgan ijobiy va salbiy ta'sirlarini chuqur tahlil qilishdan iborat bo'lib, bu maqsadga erishish uchun sifatli, tavsifiy va tanqidiy-tahliliy tadqiqot yondashuvi qo'llanildi. Tadqiqot dizayni mavjud ilmiy adabiyotlarni tizimli ko'rib chiqish va tanqidiy sintez qilishga asoslangan. Bu yondashuv "sun'iy jamiyat" kabi murakkab, ko'p qirrali va doimiy ravishda rivojlanib

borayotgan hodisani har tomonlama o'rganish uchun eng maqbul hisoblanadi. U nafaqat mavjud nazariy asoslar, empirik topilmalar va konseptual munozaralarni keng qamrovli o'rganishni ta'minlaydi, balki turli nuqtai nazarlarni tanqidiy talqin qilish va integratsiyalash orqali mavzuga oid chuqur tushuncha hosil qilishga imkon beradi.

Tadqiqot uchun ma'lumot manbalari sifatida asosan ilmiy jurnallarda chop etilgan maqolalar, monografiyalar, nufuzli konferensiyalar materiallari va texnologiya, sotsiologiya, media tadqiqotlari, kommunikatsiya, psixologiya va ta'lim sohalaridagi ishonchli hisobotlar tanlab olindi. Ma'lumot manbalarini tanlashda raqamli texnologiyalar, jamiyat transformatsiyasi va "sun'iy jamiyat" yoki unga yaqin tushunchalar (masalan, raqamli jamiyat, virtual hamjamiyatlar) kesishmasini bevosita ko'rib chiqqan ishlarga ustuvor ahamiyat berildi. Tadqiqotga kiritish mezonlari quyidagilardan iborat bo'ldi: birinchidan, o'zbek, ingliz va rus tillarida nashr etilgan ilmiy ishlar, bu xalqaro va mintaqaviy nuqtai nazarlarni keng qamrab olishga yordam berdi; ikkinchidan, asosan 2020-yildan keyin chop etilgan ilmiy ishlar, bu eng so'nggi ishlanmalar va tadqiqot natijalarini aks ettirishga imkon berdi, shu bilan birga, konseptual aniqlik uchun asosiy matnlarga ham murojaat qilindi; uchinchidan, empirik ma'lumotlarga (sifatli yoki miqdoriy) asoslangan yoki mustahkam nazariy asoslarga ega bo'lgan tadqiqotlar; to'rtinchidan, raqamli texnologiyalarning ijtimoiy tuzilmalar, individual xulq-atvor yoki madaniy amaliyotlarga ijobiy yoki salbiy ta'sirini aniq muhokama qilgan manbalar. Tadqiqotdan tashqarida qoldirilgan manbalar esa ilmiy asosga ega bo'lmagan nashrlar, shaxsiy fikrlar va "sun'iy jamiyat"ning asosiy mavzulariga bevosita aloqador bo'lmagan materiallar bo'ldi.

Ma'lumotlarni yig'ish jarayonida tizimli qidiruv strategiyasi qo'llanildi. Scopus, Web of Science, Google Scholar kabi yirik akademik ma'lumotlar bazalari hamda tegishli milliy akademik resurslar faol ravishda o'rganildi. Qidiruv uchun quyidagi kalit so'zlar ishlatildi: "raqamli texnologiyalar", "sun'iy jamiyat", "digital society", "artificial society", "virtual community", "ijtimoiy tarmoqlar", "raqamli ta'sir", "yoshlar ongi", "positive impact", "negative impact", "social media addiction", "fragmented thinking". Dastlab, sarlavhalar va annotatsiyalar bo'yicha dastlabki saralash o'tkazildi, so'ngra potentsial tegishli maqolalarning to'liq matni ko'rib chiqildi. Shuningdek, asosiy maqolalarning adabiyotlar ro'yxati qo'shimcha tegishli manbalarni aniqlash uchun o'rganildi (qor-to'p usuli).

Yig'ilgan adabiyotlar ko'p bosqichli tematik tahlil va tanqidiy sintezga tortildi. Birinchi bosqichda, tanlangan har bir hujjat "sun'iy jamiyat"ga raqamli texnologiyalarning ijobiy va salbiy ta'sirlari bilan bog'liq asosiy dalillar, topilmalar va nazariy nuqtai nazarlarni aniqlash uchun chuqur o'qib chiqildi va izohlandi. Ikkinchi bosqichda, paydo bo'lgan asosiy mavzular va kichik mavzular aniqlandi va tasniflandi. Masalan, ijobiy mavzular qatoriga "global aloqalar va axborot almashinuvi" [3], "ta'lim imkoniyatlarining kengayishi" [4] va "ijodiy salohiyatni rivojlantirish" [4] kabi jihatlar kiritildi. Salbiy mavzular esa "diqqatni jamlash qobiliyatining pasayishi" [4], "parchalanuvchi tafakkur" [4], "ijtimoiy tarmoqlarga qaramlik" [4], "yolg'izlik hissi" [4] va "o'z-o'ziga ishonchning pasayishi" [4] kabi muammolarni o'z ichiga oldi. Uchinchi bosqichda, ushbu mavzularni integratsiyalash, o'zaro bog'liqliklarni, ziddiyatlarni va qo'shimcha tadqiqot talab qiladigan sohalarini aniqlash uchun tanqidiy sintez amalga oshirildi. Bu jarayon turli mualliflarning nuqtai nazarlarini solishtirish va qarama-qarshi qo'yish, ularning dalillarining kuchini baholash va tadqiqot savollariga javob beradigan izchil hikoyani yaratishni o'z ichiga oldi. Sintez faqat topilmalarni umumlashtirishdan ko'ra ko'proq narsani maqsad qilib, raqamli texnologiyalar va "sun'iy jamiyat"ning rivojlanayotgan tabiati o'rtasidagi murakkab o'zaro ta'sirni har tomonlama tushunishga qaratildi. To'rtinchi bosqichda, tahlil raqamli texnologiyalar o'z ta'sirini qanday mexanizmlar orqali amalga oshirayotganini, xoh u kommunikatsiya usullaridagi o'zgarishlar, axborotni qayta ishlash, ijtimoiy o'zaro ta'sir normalari yoki psixologik farovonlik orqali bo'lsin, aniqlashni ham o'z ichiga oldi. Bu tanqidiy yondashuv

“sun’iy jamiyat” tushunchasining nozik jihatlari va murakkabliklarini chuqurroq o’rganishga imkon berdi.

Ushbu tadqiqot asosan mavjud adabiyotlarga asoslanganligi sababli, uning xulosalari nashr etilgan ma’lumotlarning mavjudligi va sifati bilan cheklangan. “Sun’iy jamiyat” tushunchasi hali to’liq shakllanmagan va doimiy ravishda rivojlanib borayotganligi sababli, uning ta’riflari va ko’lamiga oid turli xil yondashuvlar mavjud bo’lib, bu tahlilning umumlashtirish darajasiga ta’sir qilishi mumkin. Raqamli texnologiyalar tez sur’atlarda o’zgarib borayotganligi sababli, ba’zi topilmalar va tahlillar vaqt o’tishi bilan yangilanishi talab qilinishi mumkin. Adabiyotlarni ko’rib chiqish jarayonida barcha manbalarga to’g’ri va shaffof tarzda murojaat qilingan. Mualliflarning g’oyalari va topilmalari obyektiv tarzda taqdim etilgan, ularning asl ma’nosini buzmasdan, tanqidiy tahlil doirasida baholangan. Tadqiqot natijalarini taqdim etishda xolislik va ilmiy yaxlitlik tamoyillariga rioya qilingan.

Xulosa. Ushbu tadqiqot raqamli texnologiyalarning "sun'iy jamiyat" rivojlanishiga ko'rsatayotgan murakkab va ikki tomonlama ta'sirini atroflicha tahlil qildi. Bir tomondan, ular global aloqalarni mustahkamlab, axborot almashinuvini tezlashtirmoqda, ta'lim imkoniyatlarini kengaytirib, madaniy ifodalarni tarqatishga xizmat qilmoqda. Ikkinchi tomondan, diqqatni jamlash qobiliyatini zaiflashtirib, axborotni yuzaki qabul qilishga olib kelmoqda, ijtimoiy tarmoqlarga bog'liqlik, yolg'izlik hissi va o'z-o'ziga ishonchning susayishiga sabab bo'lmoqda. "Sun'iy jamiyat"ning barqaror va mas'uliyatli kelajagini ta'minlash uchun raqamli savodxonlikni oshirish va axloqiy me'yorlarga asoslangan raqamli madaniyatni shakllantirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abduvaxobov, A. A. (2022). Raqamli iqtisodiyot sharoitida jamiyat rivojlanishining ijtimoiy-iqtisodiy jihatlari. Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar, (4), 1-10. – https://iqtisodiyot.uz/sites/default/files/articles/2022/4/1_2022_4_0.pdf
2. Xolmatova, N. M. (2022). Raqamli texnologiyalar rivojlanishining ijtimoiy-falsafiy jihatlari. Oriental Art and Culture, 3(3), 106-111. – <https://orientalart.uz/index.php/oac/article/view/100>
3. Karimova, G. A. (2023). Axborot jamiyatida shaxs va jamiyat xavfsizligi masalalari. O‘zbekiston Milliy universiteti xabarлари, (1/4), 125-129. – https://uzmu.uz/site/assets/files/1410/uzmu_xabarлари_2023_1-4.pdf
4. Axmedova, D. A. (2022). Raqamli ta’lim texnologiyalarining jamiyat rivojlanishiga ta’siri. Ta’lim va innovatsion tadqiqotlar, (1), 162-165. – <https://tadqiqot.uz/index.php/taf/article/view/174>
5. To'laganov, A. B. (2021). Sun’iy intellektni huquqiy tartibga solishning ayrim muammolari. Yuridik fanlar axborotnomasi, (1), 101-106. – <https://journal.tsul.uz/index.php/law/article/view/219>
6. Ismoilova, Z. N. (2023). Raqamli texnologiyalar va globalizatsiya sharoitida milliy qadriyatlarni saqlash muammolari. Oriental Art and Culture, 4(2), 102-107. – <https://orientalart.uz/index.php/oac/article/view/127>
7. Mirziyoyev, Sh. M. (2020). Yangi O‘zbekiston strategiyasi. Toshkent: O‘zbekiston.
8. Nazarov, A. A. (2021). Raqamli jamiyatda axborot xavfsizligini ta'minlashning dolzarb masalalari. Fan va texnologiyalar taraqqiyoti, (3), 150-155. – <https://fnt.jdpu.uz/index.php/fnt/article/view/143>
9. Toshpulatov, S. A. (2022). Raqamli texnologiyalar va ularning ijtimoiy-madaniy hayotga ta'siri. Oriental Art and Culture, 3(4), 100-105. – <https://orientalart.uz/index.php/oac/article/view/112>
10. Ergashev, R. X. (2023). Raqamli transformatsiya sharoitida inson kapitalini rivojlantirishning dolzarb masalalari. Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar, (1), 1-12. – https://iqtisodiyot.uz/sites/default/files/articles/2023/1/1_2023_1_0.pdf

